

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.25>

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Лисенко Володимир Васильович,
orcid.org/0000-0003-1541-5105
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
кримінального права та процесу
(Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Київська обл., Україна)

Стаття присвячена дослідженню особливостей тактики допиту неповнолітньої особи. Автором наводяться визначення таких основних понять як неповнолітня та малолітня особа, допит, криміналістична тактика. Визначено, що допит – це процес збирання показань від особи, яка має інформацію про події, що мають значення для кримінального розслідування.

Його мета – отримати повну та об'єктивну інформацію, яка стане джерелом доказів у справі. Допит передбачає передачу інформації про розслідувану подію та пов'язані з нею обставини та осіб. Інформація, що надходить під час допиту, зберігається у пам'яті допитуваного та відтворюється для передачі слідчому.

Наводиться вікова класифікація відповідно до психологічного формування дітей із зазначенням характерних для їхнього віку психологічних особливостей. Визначено, що при розробці тактики допиту повинні враховуватись вікові особливості неповнолітнього. Доведено доцільність становлення психологічного зв'язку між слідчим та допитуваним неповнолітнім на початку здійснення допиту.

Наводиться висновок про те, що неповнолітні – це та вікова категорія населення, до якої при проведенні допиту потрібен особливий підхід. Встановлено, що допит неповнолітньої особи є складною слідчою (розшуковою) дією і, з боку слідчого, потребує ретельної підготовки. Безумовно, в успішному проведенні такої дії, важливу роль відіграє професіоналізм слідчого, його вміння та навички спілкування з неповнолітніми. Акцентується увага на тому, що залежно від конкретного віку неповнолітнього тактичні прийоми під час проведення допиту можуть значно відрізнятися, що зумовлено психологічними особливостями особи. У зв'язку з цим висловлюється пропозиція щодо необхідності закріпити на нормативному рівні необхідність проходження слідчими періодичністю один раз на п'ять років курсів психологічного навчання із взаємодії, зокрема, проведення допиту, з неповнолітніми особами на базі розроблених спеціально для цих цілей програм.

Ключові слова: криміналістична тактика, допит, неповнолітня особа, малолітня особа, дитина, слідча дія, тактика допиту, тактика допиту неповнолітньої особи, тактичний прийом.

PECULIARITIES OF THE TACTICS OF INTERROGATION OF A MINOR

Lysenko Volodymyr Vasylovych,
orcid.org/0000-0003-1541-5105
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Criminal Law and Procedure
(State Tax University,
Irpin, Kyiv region, Ukraine)

The article is devoted to the study of the peculiarities of interrogation tactics of a minor. The author provides definitions of such basic concepts as a minor and a juvenile, interrogation, and forensic tactics. It is determined that interrogation is the process of collecting testimony from a person who has information about events relevant to a criminal investigation.

Its purpose is to obtain complete and objective information which will become a source of evidence in the case. Interrogation involves the transfer of information about the event under investigation and related circumstances and persons. The information received during the interrogation is stored in the memory of the interrogated person and reproduced for transmission to the investigator.

The author provides an age classification in accordance with the psychological formation of children, indicating the psychological characteristics characteristic of their age. It is determined that the development of interrogation tactics should take into account the age characteristics of a minor. The author proves the expediency of establishing a psychological bond between the investigator and the interrogated minor at the beginning of the interrogation.

The author concludes that minors are the age group of the population which requires a special approach during interrogation. The author establishes that interrogation of a minor is a complex investigative (detective) action and requires careful preparation by the investigator. Undoubtedly, the professionalism of the investigator, his/her skills and abilities to communicate with minors play an important role in the successful conduct of such an action. The author emphasizes that, depending on the specific age of a minor, tactical techniques during interrogation may differ significantly, which is due to the psychological characteristics of a person. In this regard, the author suggests that it is necessary to enshrine at the regulatory level the need for investigators to undergo psychological training courses on interaction, including interrogation, with minors every five years on the basis of programs developed specifically for this purpose.

Key words: forensic tactics, interrogation, minor, juvenile, child, investigative action, interrogation tactics, tactics of interrogation of a minor, tactical technique.

Постановка проблеми. Допит становить складну багатоаспектну слідчу дію, яка досить часто протікає в умовах конфліктної ситуації. Особливі складнощі викликає допит неповнолітньої особи в силу того, що через характер віку та психічного стану такі особи істотно відрізняються від дорослих. Перш за все, з неповнолітньою особою складніше встановити контакт під час проведення допиту, ніж з особою, яка досягла вісімнадцяти років, що обумовлено низкою особливостей психіки неповнолітнього.

Окрім того, підвищена увага до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх зумовлена конституційним приписом про те, що дитинство перебуває під захистом держави, відповідно, органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи зобов'язані забезпечувати в усіх сферах суспільного життя функціонування механізмів, що забезпечують підростаючому поколінню надійний захист,

зокрема й правовий. Такі особливості даного виду допиту викликають підвищену увагу не лише серед практиків та правозастосовців, але й серед науковців, що свідчить про актуальність теми в цілому.

Стан наукового дослідження. Питаннями допиту неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні займалися, зокрема, такі вчені як А. Ю. Лісова, В. О. Коновалова, Т. П. Матюшкова, Л. Д. Удалова, Є. С. Хижняк, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інші вчені, та попри це залишається чималий перелік невирішених аспектів.

Метою статті є дослідження особливостей тактики допиту неповнолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до кримінального процесуального законодавства, малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11 ч. 1 ст. 3 КПК України), а неповнолітньою – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України) [1].

Допит як слідча дія є однією із самих поширених в тактиці кримінального розслідування. У науковій літературі дана слідча дія трактується як одна з найскладніших слідчих дій, проведення якої вимагає від слідчого високої професійної культури та глибокого знання психології людини [2]. Порівняно ширшою є позиція групи науковців, згідно якої допит – процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні [3, с. 348].

У свою чергу, під криміналістичною тактикою прийнято розуміти «систему наукових положень і заснованих на них прийомів і рекомендацій з організації і планування досудового розслідування; визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють досудове розслідування та прийомів проведення процесуальних і, в першу чергу, слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на збирання і дослідження доказів, на встановлення причин і умов, що сприяли здійсненню і приховуванню кримінальних правопорушень» [4, с. 5].

Також зауважується, що «криміналістичну тактику необхідно розглядати у двох аспектах:

- як спосіб (форму) практичної діяльності, зокрема сукупність тактичних прийомів;
- як систему наукових положень про тактичні прийоми у криміналістиці» [5, с. 534].

Тактика допиту особи, в тому числі, неповнолітньої, вимагає не тільки знань вимог кримінально-процесуального закону, а й уміння творчо використовувати різні законні заходи, прийоми та способи впливу на особу з урахуванням її індивідуальних, вікових та інших особливостей. Саме врахування вікових особливостей під час допиту неповнолітніх має низку ознак, знання яких має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту.

Насамперед від слідчого потрібні глибокі знання в галузі дитячої (підліткової) психології та педагогіки для забезпечення ефективного здійснення процесуальних дій, отримання від неповнолітньої особи необхідної для слідства інформації в спеціально-правовому (щадному) режимі захисту законних прав та інтересів, який, безумовно, враховує пріоритет інтересів неповнолітніх учасників кримінального судочинства.

У науковій доктрині акцентовано увагу на те, що неповнолітні особи мають викликатися на допит тільки у крайніх випадках, коли без їх показань неможливо встановити істину у кримінальній справі, бо допит може негативно вплинути на їх психіку. В інших випадках, коли немає крайньої необхідності допитувати неповнолітнього, тобто у матеріалах провадження є достатньо доказів і можна обійтись без допит неповнолітнього, його виклик є недоцільним. Така позиція свідчить про визнання вченими за неповнолітніми особами особливого статусу [6, с. 135].

Особливість допиту неповнолітніх полягає не в передчасній оцінці достовірності розказаного ними, а в тих методах, прийомах, які, з огляду на особливості розвитку дитини, допоможуть отримати від неї найповнішу та найдостовірнішу інформацію.

Варто взяти до уваги, що для неповнолітніх характерні недостатній рівень знань, обмежене коло навіть загальноприйнятих понять, відсутність належного досвіду, фахових знань, підвищений емоційний стан під час сприйняття і некритичне ставлення до того, що сприймається, нездатність правильно оцінити вчинки, своєрідний сленг, підвищена схильність до навіювання, фантазування. Усе це необхідно враховувати при виборі тактики допиту неповнолітньої особи.

Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Батьки та інші законні представники, як правило, мають авторитет і довіру неповнолітнього і можуть сприяти встановленню контакту з дитиною, отриманню правдивих показань, а також захисту його прав і законних інтересів [7, с. 201]. Однак, при цьому не варто забувати, що батьки або інші законні представники можуть бути зацікавлені в неправдивих свідченнях неповнолітнього.

Найважливіше для слідчого – встановити психологічний контакт. І починати його встановлення потрібно вже на стадії підготовки, врахувати всі аспекти, які вплинуть на позитивний результат: виборі місця, збирання якомога докладнішої інформації про особу, правильного формулювання запитань. Створення відповідної обстановки, як уже розглядалося вище, є важливим елементом підготовки до допиту. У цьому разі йдеться про створення зовнішніх умов, що дають змогу неповнолітньому підозрюваному відчувати увагу до своєї особистості з боку слідчого, а також зосередитися на спілкуванні з останнім. Наприклад, проведення допиту в кабінеті за відсутності сторонніх осіб, дозвіл неповнолітньому підозрюваному зайняти зручну позу тощо. Або допит неповнолітнього підозрюваного, щодо якого не застосовано такий запобіжний захід, як взяття під варту, може бути проведений за місцем навчання (роботи) або проживання [8, с. 13; 9]. Вибір місця залежить від особистості неповнолітнього і від ситуації, що виникла. Готуючись до допиту, слідчий повинен детально вивчити середовище, в якому живе і виховується неповнолітній, з'ясувати умови життя і виховання, склад сім'ї, її житлові та матеріальні умови, побутове оточення, успішність неповнолітнього, його інтереси, за можливістю поговорити з його знайомими, з'ясувати, до якої групи він належить, дізнатися про його поведінку в навчальному закладі та вдома.

Під час вибору тактичних прийомів необхідно враховувати не тільки той факт, що допитуваним буде неповнолітня особа, а й те, якого саме віку ця особа, оскільки цей період життя, залежно від вікових особливостей, психологами розділяється на кілька вікових груп, а саме: по-перше, особи дитячого віку, тобто до одного року; по-друге, особи раннього дитинства, куди входять малолітні від одного до трьох років; по-третє, особи дошкільного віку від трьох до семи років; по-четверте, особи молодшого шкільного віку від семи до одинадцяти-дванадцяти років; по-п'яте, особи підліткового віку від одинадцяти до чотирнадцяти-п'ятнадцяти років; по-шосте, особи старшого шкільного віку від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Рекомендується починати допит навіть не з вільної розповіді, а зі звичайної бесіди. Враховуємо, що неповнолітні, викликані на допит, здебільшого перебувають у стані психічного напруження, а відтак важливо визначити зовнішні ознаки напруження і спробувати зняти його [10, с. 113; 11, с. 40; 14; 16; 16]. А зняти його можна, наприклад, застосуванням таких тактичних прийомів: залучення до бесіди за темою, що цікава і слідчому, і неповнолітньому, і звернення до позитивних якостей особистості.

Крім того, необхідно звертати пильну увагу на процесуальний статус неповнолітньої особи, а також на особливості її виховання в сім'ї та оточення. Так, почнемо розгляд цієї теми з допиту малолітніх осіб від двох до семи років. Допит слід починати з нейтральних тем, наприклад, про іграшки, свята, після чого переходити до подій, що цікавлять. Оскільки провідною діяльністю дітей у даному віці є гра, то їй допит доцільніше проводити у формі гри в комфортній для дитини обстановці, в якій вона почуватиметься в безпеці. Також для дітей такого віку перш, ніж ставити запитання, необхідно спочатку запропонувати замалювати події, оскільки в такому віці словниковий запас вкрай малий, дитині може бути легше висловити свої думки в малюнку. У цьому віці діти вважають дорослого другом, від якого хочуть отримати взаєморозуміння, у зв'язку з чим слідчий повинен показувати, що він на боці дитини, хоче їй допомогти [12, с. 248]. З метою налагодження контакту має місце застосування такого прийому як розташування на такому рівні, коли обличчя слідчого на одному рівні з обличчям допитуваної дитини. Під час розповіді дитини в паузах можливо повторити останню сказану фразу допитуваного, щоб показати свою зацікавленість. Не слід висловлювати свої емоції, які не схвалюють або засуджують.

Дітей такого віку рекомендовано допитувати якомога раніше, поки в їхній пам'яті свіжі спогади і не буде місця для фантазування подій, що не трапилися. Крім того, доцільно проводити допит для дітей до 7 років за часом не більше 20–25 хвилин. У разі недостатності часу краще зробити перерву і продовжити, оскільки діти цього віку швидко втомлюються, однак не слід проводити більше двох періодів допиту.

У разі, якщо допитувана дитина сором'язлива, то їй необхідно дати час на те, щоб ознайомитися з навколишнім оточенням, унаслідок чого спілкування потрібно розпочинати з особою, що супроводжує дитину, та поступово залучати до спілкування дитину. У разі, якщо малолітній все одно не йде на контакт, слід скористатися таким прийомом: не звертати увагу на нього і займатися своїми справами. Дитина, звикнувши до обстановки, сама спробує вступити в спілкування зі слідчим. Наступна розглянута нами вікова група – 7 – 11 років. Під час допиту осіб цієї вікової категорії слід почати допит з абстрактних тем: про друзів, про навчання, і лише далі переходити до суті справи. Щоб уникнути несерйозного ставлення до слідчої дії, далі слід поставити запитання на кшталт чи знає дитина, де вона перебуває, з якого приводу має бути розмова. Загалом же, допит осіб цього віку схожий на допит попередньої групи. Відмінною рисою можна виділити те, що в цей період життя переважною діяльністю дитини стає навчальна. Заслуги дитини в навчанні позначаються на її самооцінці, у зв'язку з чим має місце звернення слідчого до дитини в офіційному стилі, показуючи їй, що вона є немов би помічником слідчого, а інформація, якою володіє дитина, унікальна і здатна надати допомогу в розслідуванні кримінального правопорушення [13, с. 131]. У такому разі дитина намагатиметься згадати все, що їй відомо, і видати максимально повну та правдиву інформацію. Формулювання запитань до допитуваної особи повинно бути без наведення на будь-яку відповідь, оскільки особи цього віку можуть погодитися для того, щоб «догодити» дорослому в особі слідчого.

Допит наступних вікових груп (від 12 до 14 років і від 15 до 18 років) значно відрізняється від попередніх. Його ускладнює той факт, що саме в цей період починається гормональна перебудова організму, вікові відхилення серцево-судинної, нервової систем, у зв'язку з чим можливі часті стрибки настрою, дратівливість. У цьому віці, для розуміння серйозності допиту і виникнення почуття відповідальності, видається можливим проведення слідчої дії в кабінеті слідчого. Під час самого допиту слідчий має поводитися спокійно й упевнено, оскільки знервованість слідчого може призвести до злості з боку неповнолітнього, і, як наслідок, до його замкненості, агресії та

небажання давати свідчення, а в разі слабкішої нервової системи, від стресу та страху – до самовикриття.

Під час допиту цієї групи необхідно застосовувати такий тактичний прийом як стимулювання позитивних якостей і нейтралізація негативних, а також заклик до чесності. Крім того, можливе використання впливу авторитетних для підлітка осіб, якими можуть бути як педагоги або друзі, так і батьки чи інші родичі. Також можлива демонстрація обізнаності слідчого про деталі біографії неповнолітнього. У випадках, коли неповнолітній цієї вікової групи налаштований негативно щодо дій, що проводяться, намагається брехати або приховувати інформацію, доцільно використовувати прийоми психологічного впливу, такі як постановка несподіваних запитань, переконання в тому, що брехню за будь-якого розвитку подій буде викрито, акцентування уваги на протиріччях у показаннях, пред'явлення доказів. Якщо в основі неправдивих показань неповнолітнього присутній страх інших осіб, то слідчому слід роз'яснити нереальність погроз, а також пояснити, що для захисту допитуваного буде вжито заходів. У разі, якщо в основі брехні лежить уявлення про дружбу, слідчий повинен показати, що розуміє спонукання неповнолітнього, водночас пояснити неправильність цих уявлень. Тоді, коли неповнолітній не може пригадати, коли саме відбулася подія, що цікавить, можливо пригадати йому інші події, які наближені за часом до необхідного.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, слід зробити висновок про те, що неповнолітні – це та вікова категорія населення, до якої при проведенні допиту потрібен особливий підхід. Допит неповнолітньої особи є складною слідчою (розшуковою) дією і, з боку слідчого, потребує ретельної підготовки. Безумовно, в успішному проведенні такої дії, важливу роль відіграє професіоналізм слідчого, його вміння та навички спілкування з неповнолітніми. Крім того, залежно від конкретного віку неповнолітнього тактичні прийоми під час проведення допиту можуть значно відрізнятися, що зумовлено психологічними особливостями особи. У зв'язку з цим вважаємо, що необхідно закріпити на нормативному рівні необхідність проходження слідчими періодичністю один раз на п'ять років курсів психологічного навчання із взаємодії, зокрема, проведення допиту, з неповнолітніми особами на базі розроблених спеціально для цих цілей програм.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Шепітько В. Ю. Теорія криміналістичної тактики. Харків: Гриф, 2002. 349 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шимула. К.: Юстініан. 2012. 1224 с.
4. Головка М. Б. Криміналістика (Криміналістична тактика): навч. посіб. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2017. 220 с.
5. Осипенко І. П., Кравченко В.Я. Окремі аспекти криміналістичної тактики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 533–536.
6. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.
7. Шабардін Р. Процесуально-тактичні особливості допиту неповнолітніх. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 200–202.

8. Чупахін Р. В. Тактика допиту обвинуваченого під час розслідування злочинів з залученням неповнолітнього до скоєння злочину. *Адвокатська практика*. 2008. № 2. С. 13–15.
9. Романюк В. В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 81–85.
10. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного: дис. канд. юр. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 243 с.
11. Благута Р. І. Процюк О. М. Вивчення особи неповнолітнього підозрюваного та напрями використання отриманої інформації під час проведення допиту. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 37–46.
12. Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. № 2. С. 246–257.
13. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 2. С. 130–133.
14. Кримінологія: підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. Харків: *Право*, 2018. 416 с.
15. Основи кримінального аналізу: підручник / Бабенко А.М., Заєць О.М., Некрасов В.А., Ісмайлов К.Ю., Пєфтєв Д.О. та ін.; за заг. ред. Користіна О.Є., 2019. 270 с.
16. Zarubei V., Komarynska Y., Babenko A., Sukhomlin Y., Kononenko N. Obtaining the testimony of a minor during the pre-trial investigation under the laws of Ukraine. *Cuestiones Politicas*. Vol. 39 (70). 2021. P. 368–384.